

Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice

V zájmu dítěte, o.s.
vzd@vzd.cz

ve spolupráci s:
Amalthea, o.s., Středisko náhradní rodinné péče, o.s., Sdružení SOS dětských vesniček

říjen 2010

Obsah

Úvod	3
O autorech zprávy	3
Celková situace v oblasti ochrany práv dětí žijících mimo vlastní rodinu nebo ohrožených oddělením od rodičů	4
Postup vytváření zprávy	4
Rodina, péče o rodinu.....	4
1) Roztříštěnost.....	4
2) Vytíženost sociálních pracovníků	5
3) Nedostatek preventivních a podpůrných služeb pro rodinu	5
4) Délka soudního řízení.....	6
Náhradní péče	7
1) Nařizování ústavní výchovy	7
2) Počet dětí v náhradní péči	7
3) Důvody umístění	9
4) Zastoupení romských dětí mezi dětmi v náhradní péči	10
5) Umisťování novorozenců do náhradní péče.....	10
6) Umisťování sourozenců	10
8) Absence dětského ombudsmana.....	11
9) Možnost dítěte podat stížnost.....	0
10) Zjišťování názoru dítěte	12
11) Služby pro děti	13
12) Nedostatek dětských podpůrných skupin, nemáme národní zaštitující svépomocnou organizaci pro děti z náhradní péče	13
Kojenecké ústavy dětské domovy pro děti do 3 let.....	13
1) Transformace KÚ na Dětská centra	13
2) Délka pobytu	14
Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy	14
1) Změny v zařízeních	14
2) Dětské domovy se školou.....	14
3) Revize vnitřních řádů zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	14
4) Kontakt s biologickými rodiči.....	14
5) Útěky dětí	15
6) Společné umístění dětí s uloženou ústavní výchovou a nařízenou ochrannou výchovou	15
7) Odchod z ústavní péče do dospělosti	15
Věk odchodu.....	15
Služby pro odcházející.....	16
Zdravotně postižené děti v ústavní péči.....	16
Pěstounská péče	17
1) Proces umisťování dětí do náhradních rodin.....	17

2) Přípravy náhradních rodičů	18
3) Systematická kampaň na získání náhradních rodičů	18
4) Služby pro pěstounské rodiny	18
5) Další formy pěstounské péče	19
6) Pěstounská péče jako služba nejen pro dítě, ale i pro biologickou rodinu ...	20
7) Kontakt dětí v pěstounské péči s jejich biologickými rodiči	20
8) Standardy pěstounské péče	20
9) Kontrola a monitoring pěstounské péče, pravidelné hodnocení umístění, možnost dítěte podat stížnost	20
10) Práva dítěte v pěstounské péči	21
11) Odchod mladých dospělých z pěstounské péče	21
Závěr	21

Úvod

O autorech zprávy

V zájmu dítěte je občanské sdružení, které vzniklo v roce 2009 z iniciativy Chrise Gardinera, Kateřiny Šlesingerové, Terezy Gardiner a Danky Žilinčíkové, kteří mají mnohaleté zkušenosti s prací v sociálněprávní ochraně dětí v Čechách a na Slovensku a se snahami o změnu systému péče o děti vyrůstající mimo původní rodinu.

Podíleli na projektu Quality4Children, kde měli možnost setkat se s dalšími odborníky z celé Evropy.

Chris Gardiner se také podílel na činnosti OSN a UNICEF, která vedla založení Better Care Network (BCN). V roce 2005 byl přizván do poradního výboru BCN. Členy tohoto výboru jsou zástupci národních a nadnárodních nevládních organizací, akademických institucí, mezinárodních organizací, vlád a nezávislí odborníci. Všichni mají rozsáhlé zkušenosti s péčí a podporou pro ohrožené děti a rodiny. BCN je webový informační portál doplněný moderovanou emailovou diskusí, která v současné době spojuje více než 1500 lidí a organizací po celém světě. Umožňuje výměnu informací, nejnovějších poznatků z výzkumů a sdílení úspěšných projektů. Nicméně limitem BCN je jazyková bariéra - poskytované informace jsou pouze v angličtině, a proto pro mnoho lidí nedostupné.

V zájmu dítěte, o.s. proto začalo provozovat webové stránky <http://www.vzd.cz>, odborný česko-slovenský portál poskytující informace o dětech žijících mimo vlastní rodinu. Na stránkách prezentujeme např. výzkumy, statistiky, metodiky, standardy nebo zkušenosti z praxe z Čech, Slovenska, ale i zahraničí. Zveřejňujeme také aktuality z oboru, informace o chystaných i proběhlých akcích a poskytujeme prostor k odborné diskuzi. Obsah je přehledně tématicky členěn a pravidelně aktualizován. V červnu 2010 nabízíme již přes 210 příspěvků.

Chceme sloužit široké veřejnosti, ale zejména odborníkům, lidem z praxe, sociálním pracovníkům, pěstounům, neziskovým organizacím, studentům, ale i vědeckým pracovníkům či pracovníkům ministerstev vytvářejícím nové koncepce péče o děti.

Naše stránky jsme zveřejnili v lednu 2009 a podařilo se nám celkem rychle proniknout do povědomí odborné veřejnosti. V současné době zaznamenávají naše stránky až 2600 návštěv měsíčně.

Celková situace v oblasti ochrany práv dětí žijících mimo vlastní rodinu nebo ohrožených oddělením od rodičů

Přestože si uvědomujeme, že většina výhrad, které vyslovil Výbor pro práva dítěte k ČR v roce 2003 je stále aktuální, vnímali jsme v poslední době snahu všech zainteresovaných - včetně příslušných státních orgánů - změnit hlavní nedostatky péče o ohrožené děti v ČR. Vláda na svém zasedání dne 19. ledna 2009 schválila „Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti – základní principy“. Transformace má směřovat ke snížení počtu dětí v ústavní výchově, zlepšení preventivní práce s rodinami, zlepšení spolupráce jednotlivých resortů. Zatím však probíhá pouze fáze analýzy současného systému a viditelné výsledky zatím nezaznamenáváme. Veřejnosti nejsou známy ani výstupy, které podle původního harmonogramu Transformace již měly být dostupné. Přestože předsedou nově vzniklé vlády po volbách v červnu 2010 je Petr Nečas, který sám z pozice ministra práce a sociálních věcí transformaci začal, péče o děti se mezi vládními prioritami neobjevuje.

Postup vytváření zprávy

Zprávu jsme vytvářeli na základě dostupných pramenů a zkušeností z praxe - jak našich vlastních, tak zkušeností našich partnerů. Návrh zprávy již několik měsíců předkládáme široké veřejnosti na našich webových stránkách - <http://www.vzd.cz> a informovali jsme o ní další neziskové organizace zabývající se náhradní rodinnou péčí na neformálním setkání těchto organizací.

Rodina, péče o rodinu

1) Roztříštěnost

Péče o ohrožené děti je v působnosti 5 ministerstev:

- MPSV - je zodpovědné mimo jiné za sociálně-právní ochranu dětí a mládeže jejíž součástí je i náhradní rodinná péče, dále např. za zařízení pro postižené děti
- MŠMT - zodpovědné za školská zařízení ústavní výchovy a ochranné výchovy,
- MZdrav - má na starosti kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let věku,
- MSprav - zodpovídá za soudnictví nad mládeží,
- MV - do jeho kompetence patří např. výkon státní správy krajskými úřady a obecními úřady s rozšířenou působností

To má za následek např.

- nejednotností postupů pomoci ohroženým dětem,
- odlišnou legislativní úpravou každé z oblastí,
- nejednotností používaných pojmů,

- nejednotností sledovaných údajů o dětech,
- poskytované služby někdy nenavazují a nejsou koncepční.
- nepružnost, zdlouhavou a nedostatečnou komunikaci a spolupráci mezi jednotlivými ministerstvy

Současně probíhající proces transformace systému péče o ohrožené děti má za cíl tento stav změnit a prohloubit spolupráci jednotlivých resortů. Stále však vnímáme, že nedochází k dostatečnému sjednocení a vytvoření komplexního provázaného systému pomoci ohroženým dětem. Je otázkou, zda jednotlivé resorty dostatečně spolupracují a zda jsou ochotny vzdát se některých svých pravomocí, které jsou také spojeny s přísunem peněz do rozpočtu.

2) Vytíženost sociálních pracovníků

Novela zákona o sociálně právní ochraně dětí z r. 2006 přinesla další závazky pracovníkům OSPOD (pomoc rodině, jejíž dítě je umístěno v ústavu, návštěvy dětí v ústavěch...) Pracovníci OSPOD se potýkají s permanentním přetížením, počet případů na jednoho pracovníka se liší v závislosti na regionu. Průměrně na jednoho sociálního pracovníka za rok připadne 354 ohrožených dětí.¹

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí provedl dotazníkové šetření na odděleních sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obcí s rozšířenou působností, které "potvrdilo nedostačující personální zajištění dané agendy, a to celorepublikově, bez ohledu na krajskou příslušnost či velikost spádového území. Z kvalitativního výzkumu dále vyplynulo, že za stávajícího počtu pracovníků OSPOD zajišťují výkon SPO jen v minimálním zákonném rozsahu, výkon terénní práce je nedostačující vzhledem k potřebám terénu, není dostatek času na soustavnou práci s ohroženými rodinami a preventivní činnost. Pro sociální pracovníky je tento stav vyčerpávající a značně frustrující - nemají podmínky pro to, aby mohli odvádět svoji práci v uspokojivé kvalitě."²

3) Nedostatek preventivních a podpůrných služeb pro rodinu

Obecně je v ČR nedostatek preventivních služeb, většina z nich je poskytována NNO. I když počet takových organizací roste, stále nestačí pokrýt celé území ČR. Přestože většina rodin, jejichž děti jsou umístěny do ústavní výchovy, již měla v minulosti kontakt se sociálními pracovníky (výzkum IKSP), v mnoha případech rodině nebyly poskytovány potřebné služby, protože zkrátka nejsou dostupné a státní sociální pracovníci jsou zahlceni případy.

1. Tisková zpráva MPSV ze dne 17.6.2010

http://www.mpsv.cz/files/clanky/8955/tz_170610a.pdf

2. PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.): Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů, duben 2009, Praha

Nedostatky v poskytování dostatečných preventivních služeb ohroženým rodinám shledal i Veřejný ochránce práv - viz. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv.³ Mimo jiné shledal také nedostatky ve vedení spisové dokumentace o rodině, což znemožňuje následnou kontrolu a prokázání poskytnutých služeb.

Snad ještě méně dostupné jsou podpůrné služby pro rodiny, jejichž děti byly odebrány, nejčastěji do ústavní péče.

Přítom zkušenosti neziskových organizací zabývajících se sanací rodin ukazují smysluplnost a efektivitu takových služeb. Tyto služby jsou postavené na týmové spolupráci subjektů okolo rodiny. (OSPOD, služba poskytující sanaci, lékař, škola atd.)

Také "Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů"⁴ ukazuje, že spolupráce s neziskovými organizacemi může pomáhat zkvalitnit terénní práci s rodinami. Zároveň ale poukazuje na limity, které taková spolupráce má: Úspěšnost modelu spolupráce s NNO "je však podmíněna dostatečným počtem pracovníků v organizacích vhodných ke spolupráci. V současné době je pro tento model ohrožující systém financování neziskových organizací, nejistota příjmu nebo existence projektu v následujícím roce vede pracovníky k tomu, že odcházejí na místa s větší jistotou. Stává se, že organizace, s níž byla navázána kvalitní spolupráce, musí svou činnost ukončit, protože nezískala grant."

Výzkum Katedry sociální práce FF UK také zjistil, že: "Potřeba vzniku nových služeb pro rodiny je v nestátních organizacích zřetelně pocíťována. Nejvíce jde o sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociální poradenství a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež."⁵

Zatím není běžně zavedenou praxí poskytovat služby na základě individuálního plánu péče dítěte, jehož plnění by bylo pravidelně vyhodnocováno. Ve většině případů si každý ze subjektů kolem dítěte vytváří svůj nástroj k plánování péče dítěti, neexistuje jeho jednotná verze, která by byla sdílená všemi subjekty, což by zajišťovalo větší koncepčnost v plánování péče dítěti.

Je potřeba zavést standardy kvality sociálně-právní ochrany. Je třeba, aby každá NNO měla k výkonu akreditaci, licenci a byla státem kontrolovaná a odborně posuzovaná.

4) Délka soudního řízení

Soudy hrají v péči o ohrožené děti důležitou roli. Některá rozhodnutí nemůže učinit nikdo jiný než soud - např. rozhodnutí o ústavní výchově, o osvojení, svěřeni do pěstounské péče, zbavení nebo omezení rodičovských práv a další. Soudní řízení však často trvají i několik měsíců. Podle

3. JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská, Mgr. Petra Matyášová: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Rodina a dítě, Kancelář VOP, 2007, Brno

4. PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.): Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů, duben 2009, Praha

5. PhDr. Hana Pazlarová, PhDr. Oldřich Matoušek, CSc.: Analýza dostupnosti a kvality sociálních služeb pro rodiny biologické i náhradní ve vybraných krajích ČR, FF UK, Katedra sociální práce, Praha 2006

statistických údajů Ministerstva spravedlnosti skončilo v r.2008 pravomocně 2248 řízení, ve kterých byla nařízena ústavní výchova. Z toho do 3 měsíců skončilo 35% případů. Déle než 6 měsíců trvalo 24,4% případů.⁶

Náhradní péče

1) Nařizování ústavní výchovy

Při nařizování ústavní výchovy využívají OSPOD někdy předběžné opatření i v případech, kdy pro něj nejsou dány zákonné podmínky (ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny)⁷. Pravděpodobně se chtějí vyhnout jinak často dlouho trvajícím soudním řízením. Takto dochází k odebrání dítěte z rodiny často náhle, i v případech, kdy nepříznivá situace v rodině trvá dlouhodobě. Dosáhnout zrušení předběžného opatření trvá mnohem déle než jeho nařízení.

V praxi jedná sociální pracovníci především s rodiči, s dospělými, dítěti nebývá situace vysvětlována, zřídka je po tak náhlé změně nabídnuta pomoc a podpora s udržení vzájemného kontaktu mezi rodičem a dítětem, včetně případů, kdy dojde k rozdělení sourozenců.

Obce, v jejichž obvodu se nachází ohrožené dítě, nejsou finančně motivovány k tomu, aby poskytovaly služby původní rodině nebo hledaly náhradní rodinu pro dítě. Je pro ně z finančního hlediska výhodné umístit dítě do ústavní péče.

2) Počet dětí v náhradní péči

Statistické údaje shromažďují příslušné resorty, proto nejsou data vždy kompatibilní. Sledované údaje se také liší v jednotlivých letech, protože došlo např. ke změně v dělení typů školských zařízení (uvádíme jen nové dělení, které se sleduje od r. 2005). Není uváděno, kolik osob v zařízeních je mladších 18ti let.

Není jasné, kolik dětí žije v domovech pro osoby se zdravotním postižením (dříve ústavy sociální péče). Do roku 2006 uváděly Statistické ročenky MPSV dělení na ústavy pro mládež a ústavy pro dospělé. I v ústavech pro mládež však mohou žít osoby starší 18ti let. V posledních letech je uváděn pouze celkový počet klientů těchto domovů. Podle neoficiálních zdrojů blízkých MPSV by dětí v těchto zařízeních mělo být okolo 1000.

Samo MPSV však ve své odpovědi na dotaz ze dne 1.7.2009 ohledně počtu dětí v "sociálních zařízeních" uvádí tato čísla:

Počty dětí v ústavních zařízeních (resort MPSV, MŠMT, MZ):

- celkem – cca 21 až 22 000 dětí,

6. Statistický přehled soudních agend - druhá část, rok 2008, Ministerstvo spravedlnosti ČR

7. JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská,

Mgr. Petra Matyášová: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Rodina a dítě, Kancelář VOP, 2007, Brno

- zařízení pro osoby se zdravotním postižením – cca 11 až 12 000,
- školská zařízení (dětské domovy, výchovné ústavy, diagnostické ústavy) – 7 000 až 7 500,
- zdravotnická zařízení (kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do 3 let) – cca 1 800,
- celkový počet dětí, které jsou v ústavních zařízeních umístěny na základě rozhodnutí soudu (ústavní výchova, ochranná výchova) – 9 269 dětí (k 1. 1. 2008) – zbývající počet dětí je v ústavních zařízeních umístěn na základě žádosti zákonných zástupců (většinou se jedná o děti se zdravotním postižením v zařízeních sociálních služeb).⁸

Žádné statistiky nesledují, zda se dítě do systému náhradní péče vrací, nebo je poprvé odebráno z rodiny. Doba umístění se sleduje jen u dětí umístěných v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let.

Středisko náhradní rodinné péče provedlo v r. 2004 výzkum zaměřený na mladé lidi, kteří v r. 2003 odcházeli z ústavních zařízení do dospělosti. Z výzkumného vzorku přišlo do zařízení před dosažením pěti let věku 15% mladých lidí, 5% dokonce ve věku 0-3 roky.⁹

Nicméně ve zprávě Eurochild z roku 2010 "Děti v náhradní péči"¹⁰ byly uvedeny počty dětí v ústavní péči na základě zprávy UNICEF a statistik poskytnutých českými ministerstvy. Statistiky UNICEF z TransMONEE report (2006 statistiky) uvádějí, že 24 517 dětí bylo v ústavních zařízeních (z toho 2 957 v internátních školách). Po odečtení vychází 21 560 dětí v celoročních ústavních zařízeních.

Nejednotně je uváděn i počet dětí v náhradní rodinné péči. Někdy se jedná jen o děti v pěstounské péči, jindy i o děti, o které osobně pečuje poručník. Někdy jsou uváděny počty dětí k 1.1. daného roku, jindy k 31.12.

V tabulce níže uvádíme počty dětí k 31.12. daného roku podle Statistických ročenek MPSV za příslušný rok.

Podle neoficiálních zdrojů bylo v roce 2009 v pěstounské péči 6723 dětí, v osobní péči poručníka 2514 dětí. Nově je uváděn také počet dětí svěřených do výchovy jiné fyzické osobě (na zákl. §45 zák. o rodině). Těch bylo v r. 2009 4176.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009

8. 2009/49923-21 Informace sociálních zařízení pro děti,

<http://www.mpsv.cz/cs/7513>

citováno 1.10.2010

9. Středisko náhradní rodinné péče. Práva a potřeby mladých lidí odcházejících z dětských domovů, Praha 2004/2005

10. Eurochild:

[Children in Alternative Care - National Surveys - 2nd edition January 2010](http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/Publications/Eurochild_Reports/Children_in_Alternative_Care_-_National_Surveys_-_2nd_edition_January_2010),

[http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/Publications/Eurochild_Reports/](http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/Publications/Eurochild_Reports/Eurochild%20Publication%20-%20Children%20in%20Alternative%20Care%20-%202nd%20Edition%20Januar)

[Eurochild%20Publication%20-%20Children%20in%20Alternative%20Care%20-%202nd%20Edition%20Januar](http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/Publications/Eurochild_Reports/Eurochild%20Publication%20-%20Children%20in%20Alternative%20Care%20-%202nd%20Edition%20Januar)

Děti v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let (ÚZIS)	1624	1570	1565	1470	1407	1418	1391
Dětské domovy			4869	4815	4618	4739	4704
Dětské domovy se školou			815	724	674	742	787
Výchovné ústavy			1400	1404	1430	1546	1534
Diagnostické ústavy			537	516	705	793	853
Celkem DD, DD se školou, VÚ, DÚ) (ÚIV)	7250	7590	7621	7459	7427	7820	7878
ÚSP pro mládež (MPSV) včetně osob starších 18ti let	10426		10381	10517			
Pěstounská péče (MPSV)	6637			7149	7583	8159	
Celkem dětí v náhradní péči	25937			25871			

3) Důvody umístění

Statistické údaje o dětech v náhradní péči jsou sbírány různými institucemi, proto neobsahují vždy porovnatelné informace. Důvody umístění sleduje ÚZIS ohledně dětí v KÚ a DD pro děti do 3 let. V roce 2009 bylo ze sociálních důvodů umístěno 48% dětí, 18% ze zdravotně sociálních důvodů a 33% ze zdravotních důvodů.

V ČR není dostupné sociální bydlení, což vede k tomu, že rodině, která přijde o byt např. z finančních důvodů, jsou často děti odebrány a umístěny do ústavní péče.

To potvrzují i zjištění výzkumů IKSP¹¹.

Veřejný ochránce práv ve své zprávě píše: "Veřejný ochránce práv se často setkává při své činnosti s tím, že děti jsou odebírány z rodiny na základě hygienických nedostatků v bytě nebo neschopnosti rodičů zajistit vlastní bydlení. Tyto způsoby řešení situací ohrožených rodin jsou přitom neadekvátní a jejich důsledky mnohdy katastrofální. Rodiny, které ztrácejí nebo ztratily schopnost plnit své funkce ekonomické, jsou mnohdy schopny nadále plnit funkce citové a vztahové. Odebráním dětí rodina ztrácí motivaci ke zlepšení ekonomických funkcí a její citové funkce se mnohdy rozvolňují."¹²

Za odebrání dětí především z ekonomických důvodů byla Česká republika kritizována i Evropským soudem pro lidská práva. Také před český Ústavní soud se dostal případ, kdy bylo

11. JUDr. Petr Zeman, PhD. a kol. : Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2009

dítě umístěno mimo rodinu především kvůli tíživé sociální situace matky. V nálezu se uvádí: "Ústavní soud vyjadřuje politování, že v podmínkách moderního demokratického právního státu 21. století, uznávajícího principy sociální solidarity a dbajícího zvýšené ochrany rodičovství a rodiny ... může být hmotný nedostatek příčinou tak drakonického odloučení rodiče od dítěte, když právě hmotná nouze je, v porovnání s ostatními důvody, ze strany státu problém efektivně řešitelný."¹³

4) Zastoupení romských dětí mezi dětmi v náhradní péči

Nejsou dostatečné statistické informace. Etnický původ dítěte je sledován pouze v zařízeních patřících pod Ministerstvo zdravotnictví. Podle ÚZIS bylo v r. 2009 umístěno 20% romských dětí do KÚ a DD pro děti do 3 let.¹⁴

I v ostatních zařízeních ústavní výchovy je nápadně vysoký počet dětí romského etnika (některé zdroje uvádějí až 60%¹⁵). Přitom zastoupení Romů v populaci se odhaduje na cca 2% - 4 %. Navíc je nedostatek romských pěstounských rodin a romských sociálních pracovníků. Romské děti mají také nižší šanci dostat se do náhradní rodiny.

5) Umístování novorozenců do náhradní péče

Pokud matka opustí své novorozené dítě, je toto dítě minimálně na několik týdnů umístěno do kojeneckého ústavu. Tam čeká buď na právní uvolnění do osvojení nebo návrat do původní rodiny nebo na jiné řešení. Umístění ve zdravotnickém zařízení bývá někdy také pracovníky zařízení zdůvodňováno nutností lékařsky dítě vyšetřit - v ústavu je zpravidla doktor snáze dostupný. Chybí-li však v tomto období života dítěte bezpečná a stabilní osoba, ke které by dítě mohlo navázat vztah tak, jako tomu je v rodině, rozvíjí se u dítěte porucha připoutání, která má za následek obtíže při navazování kvalitních vztahů v dalším životě dítěte.

6) Umístování sourozenců

Vzhledem k rozdělení ústavních zařízení mezi různé resorty dochází někdy k rozdělení sourozenců. Zároveň se stává, že je do jedné pěstounské rodiny umístěno více dětí právě z důvodu snahy nepřetrhat sourozenecké vazby, nicméně toto společné umístění by vždy mělo být posuzováno s ohledem na možnost pěstounské rodiny naplnit individuální potřeby každého ze sourozenců.

12. JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská, Mgr. Petra Matyášová: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Rodina a dítě, Kancelář VOP, 2007, Brno

13. Nález Ústavního soudu spis. zn. II.ÚS 485/10, citováno z <http://nalus.usoud.cz/>

14. Aktuální informace ÚZIS č.13/2010: Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2009

15. Kajanová, A., Kubelová, V., Urban, D., Kousalová, H.: Kvalitativní sonda do současné situace dětí a mládeže romského původu v dětských domovech a dětských domovech se školou, SOCIOTERAPEUTICKÉ LISTY - socioterapie.cz, Havířov 2010, ISSN 1804-0411; dostupné z: <http://www.socioterapie.cz/index.php?a=16>

7) Pravidelné hodnocení umístění

Jakmile dojde k umístění dítěte do ústavní péče, není jednoduché dítě z ústavu dostat zpět do původní nebo jej umístit do náhradní rodiny. Soud nestanoví dobu umístění. Návštěvy sociální pracovníce 1x za 3 měsíce v případě dětí umístěných v ústavních zařízeních mají sledovat zejména rozvoj duševních a tělesných schopností dítěte, dále zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, zjišťují, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Sociální pracovníce má také poměrně novou povinnost navštěvovat rodinu dítěte umístěného v ústavní výchově nejméně 1x za 3 měsíce.

Tyto návštěvy pak v praxi probíhají často formálně a nedostačují k účinné pomoci rodině, takže vedou většinou pouze ke konstatování, že důvody umístění dítěte v ústavním zařízení trvají.¹⁶

Vzhledem k již zmiňovanému nedostatku služeb s rodinou není souběžně na zlepšení situace a event. návratu dítěte pracováno, podporu v potřebné intenzitě rodině není schopna nabídnout ani sociální pracovníce ani zařízení, ve kterém je dítě umístěno.

Dochází tak někdy k situacím, kdy je dítě dlouhodobě umístěno v zařízení a teprve po několika letech se začíná vyhledávat náhradní rodina.

8) Absence dětského ombudsmana

Veřejný ochránce práv (ombudsman) se zabývá také ochranou práv dětí. Činnost jeho úřadu je důležitá a přináší do sociálně právní ochrany dětí lidskoprávní pohled.

O potřebnosti institutu dětského ombudsmana se v České republice vedou již dlouhou dobu odborné diskuse, zatím však nedošlo ke konkretizování tohoto institutu.

9) Možnost dítěte podat stížnost

Zákon o ústavní výchově dává dětem možnost požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí, zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje a to bez přítomnosti dalších osob.

Dítě se také může obracet se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a požadovat, aby podání adresovaná příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právníkům a fyzickým osobám, jsou-li pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany dětí, byla ze zařízení odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům zařízení, a to bez kontroly jejich obsahu; tyto žádosti, stížnosti, návrhy a podání je zařízení povinno evidovat.

Veřejný ochránce práv během svých šetření a během systematických návštěv v zařízeních pro výkon ústavní výchovy zjistil, "že děti často nejsou schopny uvést státní orgány (často ani jeden), na které by se mohly v případě potřeby obracet se svými stížnostmi, resp. podáními. Právo dítěte upravené v § 20 odst. 1 písm. i) ZVUOV je tak materiálně nerealizovatelné, pokud dítě neví, komu má svou stížnost směřovat. V zařízeních by měl být dětem důkladně objasněn mechanismus vyřizování stížností. Stížnostní pravidla (kdo, v jaké lhůtě, jakým způsobem) by měla být popsána buď ve vnitřním řádu nebo v jiném stručném dokumentu (popř. i zveřejněna na

16. Mgr. Jan Folda, Mgr. Alena Svobodová, Mgr. Adam Křístek: Analýza stavu dětských práv v České republice - Děti v náhradní péči a děti ohrožené ztrátou náhradní péče, Sdružení SOS dětských vesniček, Praha 2009

nástěnkách). Pravidla by měla být napsána formou přiměřenou věku dětí. Dětem by měly být přístupné (např. na nástěnkách) kontakty alespoň na dozorového státního zástupce, Českou školní inspekci, veřejného ochránce práv, MŠMT a příslušné OSPOD s upozorněním, že na tyto instituce se umístěné dítě může obracet se svými stížnostmi, aniž by obsah podání někdo z ústavu kontroloval. V zařízení by měla být rovněž k dispozici schránka důvěry. Účinné fungování jakéhokoliv stížnostního mechanismu rovněž předpokládá, že se stížnosti, jejichž obsah lze považovat za soukromý, budou ze strany vedení ústavu vyřizovat tomu adekvátním způsobem zaručujícím anonymitu stěžovatele – nikoli např. na společné komunitě chlapců se zaměstnanci."¹⁷

10) Zjišťování názoru dítěte

Občanský soudní řád stanoví v §100 odst. 4 : "V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti."

Toto ustanovení přinesla novela č.295/2008 Sb. - novela občanského soudního řádu, dříve dával zákon možnost zjišťování názoru dítěte prostřednictvím zástupce. Mnohé soudy však u této praxe setrvávají.

Sociální pracovníce, které často zastupují dítě v řízeních o odebrání dítěte z rodiny a dalších procesech, se často necítí kompetentní k tomu, aby zjišťovaly názor dítěte.

Výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci zkoumal soudní rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy. Výzkum se konal před účinností poslední novely OSŘ zmíněné výše. Zjistil, že soudy pouze zřídka zjišťovaly názory dítěte, jeho postoje, a to i u starších dětí, u nichž lze obecně předpokládat schopnost se k věci vyjádřit. V řízeních o nařízení ústavní výchovy soudy celkem v 63,8% zkoumaných případů soud názor a poznatky dítěte náležitě nezjišťoval. Přitom v analyzovaném vzorku případů bylo 74 dětí (z 94) starších 12 let. V řadě případů soud nejenže dítě nevyslechl, ale nevyužil ani možnost zjistit stanovisko dítěte zprostředkovaně, např. od OSPOD. S tím souvisí i otázka přítomnosti dítěte u soudního jednání. Ta byla v případech končících nařízením ústavní výchovy spíše výjimkou, a v případech, kdy byla uložena ochranná výchova dítěti mladšímu patnácti let, se dítě osobně účastnilo soudního jednání ani ne v polovině zkoumaných věcí.¹⁸

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (359/199 Sb.) dává dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí

17. JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská, Mgr. Petra Matyášová: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Rodina a dítě, Kancelář VOP, 2007, Brno

18. JUDr. Petr Zeman, PhD. a kol. : Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2009

týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti bere orgán sociálně-právní ochrany v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje.

Podobně zákon o ústavní výchově (109/2002 Sb.) stanoví, že dítě má právo vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají. Názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.

Ze zkušenosti víme, že ne vždy je toto právo dítěte naplňováno. Nestalo se zatím vžitou samozřejmostí a odpovědní pracovníci se necítí kompetentní a dostatečně připraveni na citlivý rozhovor s dítětem.

11) Služby pro děti

Potřebné služby pro děti jsou často obtížně dostupné, zejména je v praxi pocíťován nedostatek zkušených dětských terapeutů a psychiatrů. To vede v mnohých případech k nutnosti umístit dítě na psychiatrickou kliniku nebo do uzavřenějších zařízení ústavní péče (výchovné ústavy, diagnostické ústavy).

Pracovníci pedagogicko-psychologických poraden mají málo zkušeností s dětmi z náhradní rodinné péče a často odkazují rodiče i s problémy, které nesouvisí s náhradní péčí (např. specifické poruchy učení), na pracoviště pr NRP.

Podpora dítěte přiměřená věku a situaci v sociálně ohrožené rodině, v náhradní rodinné péči či v ústavním zařízení obecně chybí.

12) Nedostatek dětských podpůrných skupin, nemáme národní zaštiťující svépomocnou organizaci pro děti z náhradní péče

Proběhlo několik pokusů začít sdružovat děti a mladé lidi vyrůstající v ústavních zařízeních nebo pěstounské péči. Dosud však není v České republice zkušenost se svépomocnými skupinami nebo zaštiťující národní či regionální síťovou organizací dětí a mladých lidí v péči. Hlas dětí a mladých lidí se zkušeností z různých forem náhradní rodinné péče není formalizován, jejich participace na procesech změn - např. transformace systému péče o ohrožené děti - chybí.

Kojenecké ústavy dětské domovy pro děti do 3 let

1) Transformace KÚ na Dětská centra

Některá zařízení pro děti do 3 let se snaží rozšířit svoje služby a pomáhat celým rodinám. Chtějí poskytovat jednak služby přímo v rodinách, ale i pobytové služby pro matky s dětmi umožňující nácvik rodičovských dovedností. Zatím je však na 1818 míst pro děti jen 71 míst pro matky nebo jiný doprovod dítěte (v r. 2009 bylo umístěno 1966 dětí a 277 osob doprovázejících dítě¹⁹⁾

19. Aktuální informace ÚZIS č.13/2010: Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2009

2) Délka pobytu

59% dětí propuštěných v roce 2009 strávila v zařízení více než 3 měsíce, 27% tam strávilo více než rok!²⁰

Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy

1) Změny v zařízeních

Za vynaložení velkých finančních nákladů dochází postupně k přeměně ústavních zařízení. Snížil se počet dětí ve skupině. Dětské domovy mají být nyní děleny na tzv. "rodinné skupiny" (nebo výchovné skupiny). V těch má být minimálně 6 a maximálně 8 dětí. Jsou kladeny vyšší nároky na vzdělání zaměstnanců. Nicméně tato finančně, organizačně a personálně náročná opatření nepřinesla podle našeho názoru výrazné zlepšení situace dětí a nevede ke snížení celkového počtu dětí v ústavech.

2) Dětské domovy se školou

Děti, umístěné v dětských domovech se školou, mají omezenou možnost kontaktu s okolím. Tato zařízení jsou často v odlehlých těžko dostupných vesnicích a děti jsou odkázány na vzdělávací i volnočasové aktivity nabízené zařízením.

3) Revize vnitřních řádů zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Bylo dosaženo pokroku v revizi vnitřních řádů zařízení (schvalovaných MŠMT). Některé stanovovaly nepřijatelná výchovná opatření - např. zákaz návštěv u příbuzných, vycházek, odměňování prostřednictvím návštěv, apod. Po změně personálního obsazení na MŠMT se těmto problémům dostalo speciální pozornosti a nyní dochází k revizi vnitřních řádů.

4) Kontakt s biologickými rodiči

Rodiče se při kontaktu se svým dítětem umístěným v ústavním zařízení mohou potýkat s mnoha problémy. Např. velká vzdálenost ústavu od jejich místa bydliště, jeho špatná dostupnost. Veřejný ochránce práv zjistil při svých šetřeních používání praktik, které mohou být na překážku kontaktu rodičů s dítětem.²¹ Např. bylo zakázání či povolení návštěvy u rodičů používáno jako výchovný prostředek. "Rodiče mnohdy trpí neznalostí prostředí, v němž je jejich dítě institucionálně vychováváno, neznalostí svých práv a povinností i práv a povinností svých dětí vůči ústavnímu zařízení, neznalostí vnitřních pravidel, která ten který ústav či domov sleduje při realizaci telefonického kontaktu dětí s rodiči, organizaci návštěv dětí v zařízení a krátkodobých pobytů dětí mimo zařízení apod."

20. Aktuální informace ÚZIS č.13/2010: Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2009

21. JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská, Mgr. Petra Matyášová: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv - Rodina a dítě, Kancelář VOP, 2007, Brno

Ústavní zařízení zpravidla nemají personální obsazení a kapacitu na intenzivnější kontakt s biologickou rodinou. Někdy oslovují rodinu v podstatě jen v případě nutnosti vyřízení konkrétní záležitosti.

5) Útěky dětí

Poměrně vysoký počet dětí, které utíkají ze zařízení ústavní výchovy svědčí o tom, že děti ji nevnímají jako pomoc pro sebe. Navíc jsou na útěku vystaveny nebezpečí zneužívání, drog a dalších sociálněpatologických jevů. Často utíkají ke své rodině nebo zůstávají na ulici. Institut pro kriminologii a sociální prevenci uvádí, že někteří svěřenci utíkají opakovaně, zaznamenali i jedince s 16 úteků. Dokonce o jednom svěřenci zařízení prohlásilo, že "mladistvého nemůžeme hodnotit, je prakticky stále na útěku."²²

Ústav pro informace ve vzdělávání ve svých online statistikách uvádí počet dětí v ústavní výchově - z celkového počtu 7878 umístěných dětí v r.2009 jich je podle tohoto zdroje 504 na útěku. (www.uiv.cz)

6) Společné umístění dětí s uloženou ústavní výchovou a nařízenou ochrannou výchovou

Ochrannou výchovu může uložit jen soud za splnění zákonem stanovených podmínek. Ukládá se dětem a mladistvým v případě, že spáchají trestný čin nebo čin, který by byl trestný, pokud by se ho dopustila dospělá osoba. Děti a mladiství s uloženou ochranou výchovou však jsou umisťováni do výchovných ústavů společně s dětmi, kterým byla nařízena ústavní výchova.

7) Odchod z ústavní péče do dospělosti

Věk odchodu

Nedojde-li ke zrušení ústavní výchovy dříve, zaniká dosažením 18ti let dítěte. Z důležitých důvodů může soud ústavní výchovu prodloužit až na jeden rok po dosažení zletilosti. Záleží na posouzení soudu, zda je prodloužení ústavní výchovu v zájmu vývoje osobnosti dítěte. O prodloužení musí soud rozhodnout před dosažením zletilosti dítěte, jinak ústavní výchova ze zákona zaniká.

Mladý člověk po dosažení věku 18ti let může dobrovolně zůstat v ústavní výchově, pokud se i po dosažení zletilosti soustavně připravuje na budoucí povolání a je nezaopatřený. V takovém případě může se zařízením na základě své žádosti uzavřít smlouvu a zařízení mu poskytuje plné přímé zaopatření nejdéle do věku 26 let za podmínek sjednaných ve smlouvě. Ředitel zařízení je povinen mladého člověka o této možnosti informovat.

Podle výzkumu Střediska náhradní rodinné péče zaměřeného na skupinu dětí odcházejících v roce 2003 do dospělosti odcházelo 52 % mladých lidí ve věku 18 ti let, jen 15% bylo více než 20 let. Přitom 35% odcházejících nemá ukončené vzdělání.

22. JUDr. Petr Zeman, PhD. a kol. : Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2009

Služby pro odcházející

Podle zákona má ředitel zařízení povinnost informovat příslušný obecní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení. Pokud mladý člověk odchází z důvodů zletilosti, je ředitel zařízení povinen umožnit mu jednání se sociálním kurátorem.

Po odchodu mladého člověka mu zařízení ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce. Následující 2 roky po opuštění zařízení je dítěti zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací. Zákon takto sice rozšiřuje počet osob, na které se mladý člověk může obrátit o pomoc, ale zároveň nestanovuje, kdo má mít v poskytování podpory klíčovou roli.

Obecně je nedostatek služeb pro tyto mladé lidi, kteří nebývají na samostatný život dostatečně připraveni.

Zdravotně postižené děti v ústavní péči

Zdravotně postižené děti mohou být umístěny ve všech typech ústavních zařízení. Navíc jsou zřizovány domovy pro osoby se zdravotním postižením (dříve ústavy sociální péče). Tato zařízení jsou upravena v zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Ve statistických ročenkách MPSV bylo dříve uvedeno, kolik klientů ústavů sociální péče bylo umístěno do ústavů pro mládež. Poslední údaj o počtu těchto osob, který se nám podařilo zjistit je z roku 2006, kdy bylo podle MPSV v zařízeních pro postiženou mládež umístěno 10517 klientů (viz tabulka výše). Není jasné, jaký z nich je v zařízení na týdenních pobytech a kolik jich zůstává v zařízení celoročně.

V ročence za rok 2007 a rok 2008 je uváděn jen celkový počet klientů domovů pro osoby se zdravotním postižením, není zřejmé, kolik z nich je mladších 18ti let.

V zařízeních spadajících pod MŠMT (dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy) bylo v roce 2009 z celkového počtu 7878 umístěných dětí celkem 4069 s nějakým postižením. Podrobné údaje uvádíme v tabulce převzaté z <http://delta.uiv.cz/> (stránky Ústavu pro informace ve vzdělávání)

	Počet celkem	v tom ve věku		
		před začátkem povinné školní docházky	povinné školní docházky	po ukončení povinné školní docházky
Mentálně postižení	1821	39	1138	644
Sluchově postižení	35	1	23	11
Zrakově postižení	94	4	63	27
S vadami řeči	223	64	137	22
Tělesně postižení	20	0	10	10
S více vadami	242	24	154	64
z toho hluchoslepí	15	3	12	0

S vývojovými poruchami	680	15	433	232
S lékařskou diagnózou autismus	9	2	7	0
Se závažnými poruchami chování	748	0	171	577
S extrémními poruchami chování	197	0	27	170
Celkem	4069	149	2163	1757

V kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let bylo v roce 2009 z celkového počtu 1966 přijatých dětí 311 dětí se speciálními potřebami (dříve byly tyto děti označovány jako handicapované).²³

Pěstounská péče

1) Proces umístování dětí do náhradních rodin

Prvním a velmi důležitým krokem je zařazení dítěte do evidence dětí pro zprostředkování náhradní rodinné péče. Zpravidla se tak stane teprve po několika měsících či letech, kdy dítě pobývá v zařízení ústavní výchovy. Pro dítě se pak hledá vhodná rodina nejdříve na úrovni kraje. Vhodnou rodinu z okruhu žadatelů vybírá tzv. poradní sbor, kde jsou zastoupeni odborníci nejrůznějších profesí. Většinou jsou zastoupeni odborníci, kteří znají rodinu (např. sociální pracovníce, nebo psycholog) a osoby, které znají dítě (např. pracovníci zařízení, kde je dítě umístěno). Není však zatím pravidlem, že je přítomna osoba, která zná dítě i rodinu osobně. Pokud se nenalezne vhodná rodina v kraji, dítě přechází do evidence MPSV. V evidenci MPSV bylo v září 2010 přes 1000 dětí dle sdělení pracovníce ministerstva. V evidenci krajů bývá údajně okolo několika desítek až set dalších dětí. To znamená, že z celkového počtu minimálně 11000 dětí v ústavní výchově (ohledně problematiky tohoto čísla viz výše) se jen pro necelé 2000 z nich hledá náhradní rodina.

Stále je sociálními pracovníky a odborníky řada dětí označována za tzv. neumístitelné, pro náhradní rodinnou péči nevhodné (např. děti s vážným postižením, děti staršího školního věku atd.), v řadě případů na základě domněnky, že "takové dítě by nikdo nechtěl."

Víme také o případech, kdy prověření žadatelé zařazení do evidence čekali dlouhou dobu, než k nim do rodiny bylo umístěno dítě, i když byli připraveni a ochotni přijmout i dítě starší, jiného etnika nebo s handicapem (tj. dítě, pro které se obvykle hledá náhradní rodina obtížněji).

23. Aktuální informace ÚZIS č.13/2010: Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2009

2) Přípravy náhradních rodičů

Zájemci o pěstounskou péči nebo osvojení mají povinnost absolvovat přípravy. V současné době nemají přípravy jednotnou podobu, neexistují pro ně standardy ani národní kurikulum. Přípravy jsou odpovědností kraje, MPSV vydává pouze metodická doporučení, jak by měly přípravy probíhat. Kraj přípravy realizuje buď sám nebo může pověřit např. NNO. Není specifikován počet hodin ani okruh témat, požadavky na odbornost a zkušenost toho, kdo přípravu zajišťuje. V praxi je běžně příprava realizována v plném rozsahu souběžně pro pěstouny i osvojitele, přičemž tyto skupiny jsou odlišné a mají specifická témata a potřeby. Zájemcům z různých krajů se tak dostává přípravy rozdílné co do obsahu i kvality. Příprava zpravidla probíhá pouze ambulantně, případně je realizována jednorázová návštěva přímo v rodině zájemce, při které není možné dostatečně posoudit kompetence a schopnosti zájemce stát se pěstounem. Není věnována dostatečná pozornost ani dalším členům domácnosti zájemců (vlastním dětem, prarodičům žijícím v domácnosti), i přesto, že výkon pěstounské péče se významným způsobem dotkne také jich.

Příprava dítěte na náhradní rodinnou péči není upravena, v praxi je realizována pouze v ojedinělých případech a je závislá na přístupu personálu ústavního zařízení, ze které má dítě do náhradní rodinné péče odejít.

V současné době probíhá průzkum Střediska náhradní rodinné péče zaměřný na praxi příprav v jednotlivých krajích, jeho výstupy budou k dispozici do konce roku 2010. V rámci Transformace má také dojít k vytvoření standardů příprav, doufáme, že k nim proběhne co nejdříve široká odborná diskuze.

3) Systematická kampaň na získání náhradních rodičů

Nedostatek vhodných pěstounů bývá uváděn jako jedna z příčin vysokého počtu dětí v ústavní výchově v ČR. Několik NGO se snaží vyhledávat náhradní rodiny pro konkrétní děti a zároveň zvyšovat obecné povědomí o problematice náhradní rodinné péče a dětí žijících mimo vlastní rodiny. Neexistuje však národní systematická kampaň na získání dalších pěstounů, jaké probíhají např. při nábořech nových policistů. Zvýšení počtu zájemců o pěstounskou péči je navíc podmíněno zvýšením prestiže pěstounství ve společnosti.

4) Služby pro pěstounské rodiny

Sociální pracovnice OSPOD má každých 6 měsíců povinnost navštívit pěstounskou rodinu a zjišťovat spokojenost dítěte v pěstounské rodině. Někteří pěstouni zjišťují, že je pro ně problém svěřit se s případným problémem sociální pracovníci, obávají se, že by byli označeni za neschopné a dítě by jim bylo odebráno. Navíc dochází ke křížení role sociálních pracovníků OSPOD - mají povinnost dohlížet nad tím, zda je dítě v pěstounské rodině spokojené, zároveň je jejich úkolem provázet pěstounskou rodinu. V případě konfliktu zájmu pěstounů a dítěte tedy není jasné, koho sociální pracovníci OSPOD zastupují, zda dítě nebo pěstouny.

Pro mnoho pěstounských rodin je těžké najít služby, které potřebují. Podle dotazníkového šetření mezi pěstounskými rodinami²⁴ navíc chybí dostatečná informovanost o možnostech poskytování

služeb.

Sociální pracovníce OSPOD jsou velmi vytížené a není v jejich silách zabezpečit vše, co rodiny potřebují.

Specifické služby pro náhradní rodiny se snaží poskytovat některé NNO, zákon ale nejmenuje a nerozpoznává podpůrné služby pro pěstouny dlouhodobého charakteru. Většina NNO tak poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a odborné sociální poradenství dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Dlouhodobé doprovázení a kontinuální podpora pěstounských rodin po celou dobu výkonu pěstounské péče je však proti duchu zákona o sociálních službách. Dle něj má být sociální služba poskytována pouze rodinám v sociálně nepříznivé situaci a tam, kde hrozí sociální vyloučení. Zařazení služeb pro pěstounské rodiny mezi sociální služby tak není vyhovující ani pro rodiny, ani pro poskytovatele těchto služeb. Pro tyto organizace je tedy obtížné zajistit financování takových aktivit a navíc fungují jen v některých regionech.

S ohledem na výše uvedené je třeba znovu zdůraznit, že stát v současné době přenáší na neziskové organizace řadu aktivit v oblasti náhradní rodinné péče, především ve smyslu podpory náhradních rodin, průběžného vzdělávání a pomoci při řešení nesnadných situací souvisejících s péčí o svěřené děti. Na druhou stranu však stát není schopen stanovit jasná pravidla pro hodnocení kvality poskytované náhradní péče zahrnující všechny existující formy náhradní péče o ústavní výchovy až po pěstounskou péči. Dlouhodobě neřešeným problémem zůstává také roztržitý systém financování, kdy každá forma náhradní péče je financována podle jiných pravidel, v případě neziskových organizací působících v oblasti náhradní péče pak významnou roli hraje financování založené na krátkodobých grantech neumožňující plánovat aktivity v delším časovém horizontu.

5) Další formy pěstounské péče

Zákon o rodině upravuje pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Pěstounskou péči je možné vykonávat individuálně nebo v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Z právního hlediska se postavení individuálních pěstounů a pěstounů v zařízeních neliší, rozdílná je však výše finanční podpory pěstounů. Pěstouni vykonávající pěstounskou péči v zařízeních mají kromě dávek státní sociální podpory nárok i na finanční podporu ze strany zřizovatele zařízení při údržbě a vedení domácnosti. Zákon však tuto finanční podporu pouze definuje, neuvádí zdroj potřebných finančních prostředků. Protože provozovateli zařízení pro výkon pěstounské péče jsou buď NNO nebo územně samosprávné celky, vede tento přístup státu v konečném důsledku k minimálnímu zájmu o provozování takových zařízení. Zařízení pro výkon pěstounské péče jsou přitom cestou, jak umožnit vyrůstat v prostředí náhradní rodiny většímu počtu dětí, než jsou většinou schopni zvládnout individuální pěstouni.

V praxi se užívá zejména pěstounská péče dlouhodobá bez účasti biologické rodiny. Pěstounská péče na přechodnou dobu není využívána vzhledem k jejímu nedostatečnému finančnímu zajištění. Pokud totiž není v pěstounské péči na přechodnou dobu umístěno dítě, nemá pěstoun nárok na finanční zabezpečení. Charakter pěstounské péče na přechodnou dobu je přitom

postaven právě na tom, že dítě je v rodině pouze po určitou dobu a poté se vrací zpět do své původní rodině nebo do jiné formy náhradní rodinné péče. V poslední době vzniká několik pilotních projektů neziskových organizací snažících se zavést další formy pěstounské péče do praxe. Také na úrovni MPSV působí pracovní skupina zaměřená na tzv. profesionální pěstounskou péči. Věříme, že se podaří nalézt vhodný model tak, aby mohla být pěstounská péče využívána pro co největší počet potřebných dětí. K tomu je však zapotřebí legislativně upravit finanční zajištění pěstounů i v období, kdy v jejich péči dítě není a na jeho přijetí čekají.

6) Pěstounská péče jako služba nejen pro dítě, ale i pro biologickou rodinu

V České republice se pěstounskou péčí rozumí především pomoc pro dítě, ale není využívána jako pomoc pro biologickou rodinu vyřešit svoje problémy. Panuje všeobecná obava, že emocionální pouto mezi pěstouny a dítětem by bylo na překážku vztahu dítěte k rodiči. To je také jeden z důvodů, proč je raději využívána "citově neutrální" ústavní výchova.

7) Kontakt dětí v pěstounské péči s jejich biologickými rodiči

Sociální pracovníce OSPOD většinou nemají zkušenosti s tím, jak kontakt s biologickou rodinou podporovat, nejsou k tomu školené a jsou přetížené. Kontakt je podporován spíše neziskovými organizacemi. Pěstouni (i vzhledem k nejednotnosti příprav) nejsou často ke kontaktu motivováni a zřídka je jim nabídnuta v tomto ohledu pomoc.

V některých případech se pěstouni intuitivně a sami o kontakt snaží.

Pravidlem však je, že děti v pěstounské péči svoje biologické rodiče nevidají a kontaktů se pěstouni spíše obávají.

8) Standardy pěstounské péče

Národní akční plán transformace předpokládá vytvoření standardů péče o ohrožené děti. Zatím však neexistují standardy, podle kterých by se měla řídit a posuzovat pěstounská péče. Je tedy obtížné rozhodnout, zda konkrétní pěstounská rodina poskytuje kvalitní péči svěřeným dětem.

9) Kontrola a monitoring pěstounské péče, pravidelné hodnocení umístění, možnost dítěte podat stížnost

Zkušenosti některých NNO ukazují, že mnoho pěstounských rodin potřebuje dlouhodobou podporu a pomoc, kterou však většinou nedostávají. To je jedna z příčin, že ne vždy je v pěstounských rodinách dítěti zajištěna kvalitní a bezpečná péče. Mnohdy formální návštěvy sociální pracovníce 1x za 6 měsíců jsou zcela nedostatečné. Pěstounská péče je chápána jako dlouhodobá až trvalá, nezkoumá se, zda její důvody trvají. Podle zákona o rodině může soud zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů; učiní tak vždy, jestliže o to požádá pěstoun. Pokud se zájemci o pěstounskou péči stanou pěstouny, nejsou jejich schopnosti a dovednosti již znovu prověřovány, nemají povinnost dále se vzdělávat, využívat doprovodných služeb. I tím je kvalita výkonu pěstounské péče ohrožena.

Jiná je situace u pěstounské péče na přechodnou dobu, kde je v zákoně o rodině stanovena povinnost soudu pravidelně (nejméně 1x za 3 měsíce) zkoumat, zda trvají důvody umístění dítěte

do této péče. Soud má vždy rozhodnout, jestliže pominou důvody, pro které bylo dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno.

10) Práva dítěte v pěstounské péči

Podle české právní úpravy mají děti v pěstounské péči stejná práva, která náleží všem dětem. Zákon o sociálně právní ochraně dětí stanoví v § 8, že dítě má právo požádat instituce, které mají chránit dítě a jeho práva o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv; tyto orgány, právnické a fyzické osoby a pověřené osoby jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc. Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte (pěstounů).

V praxi se jedná spíše o deklaratorní ustanovení, dítě nebývá o svých právech informováno.

Sociální pracovnice nemá povinnost hovořit s dítětem během svých návštěv v rodině. Dítě má sice právo hovořit se sociálním pracovníkem bez přítomnosti dalších osob, ale není o této možnosti informováno. Právo dítěte v pěstounské péči stěžovat si není výslovně v právním pořádku zakotveno.

11) Odchod mladých dospělých z pěstounské péče

Vzhledem k obvykle dlouhodobé pěstounské péči, kdy děti nemají kontakt se svými biologickými rodiči, je pěstounská rodina přijímá za vlastní a cítí zodpovědnost za "své" děti i po ukončení pěstounské péče.

Zejména početnější pěstounské rodiny se obávají, že nebudou moci poskytnout zázemí a finanční výpomoc pro všechny "své" děti po dosažení dospělosti.

Závěr

Řadu uvedených nedostatků by měl řešit probíhající proces transformace, který vítáme a podporujeme. Věříme, že bude pokračovat a bude realizován tak, aby došlo k naplnění jeho smyslu, ne jen formálnímu splnění požadovaných úkolů.

Naše hlavní doporučení pro zlepšení systému péče o ohrožené děti:

- sjednotit tuto oblast pod jeden ústřední orgán s dostatečnými pravomocemi (např. Ministerstvo pro rodinu)
- posílit preventivní služby pro ohrožené rodiny
- zlepšit získávání nových náhradních rodičů, jejich přípravu, podporu a další vzdělávání
- posílit terénní sociální práci
- posílit právo dítěte vyjádřit se k záležitostem, které se ho týkají
- posílit právo dítěte participovat na rozhodování o záležitostech, které se ho týkají
- vypracovat závazné standardy péče o děti